

Lecziun 14 – Modul C

Las particlas da negaziun

Rait didactica		Capacitads linguisticas					
Livels linguisticas		Cuntegn dal text					
		Cuntegn dal pled					
		Furma da la frasa					
		Furma dal pled					
		Segn e sun					
		Musica					
	Diever						

- Accent da la lecziun
- Vegn era tractà

Cuntegn

- PDCs emperndan las particlas da negaziun e las applitgeschan en plirs exercizis.

Finamira

- PDCs enonuschan las particlas da negaziun e las san applitgar en scrit.

Material existent

- Uniun dals Grischs, Dun da Nadel als iffaunts ladins 1997, Peder rimna temp, text original da Helga Höfle, traducziun en vallader da Madlaina Rauch-Stupan, transposiziun en rg da Miriam Derungs-Schorta

Lectura 1

Nagin n'ha temp per Peder u Peder rimna temp

„Bab, vegns ti cun mai al martgà da Nadal?“ „Nagina peda, mes figl.“

„Mamma, das in gieu cun mai?“ „Oz n'hai jau betg temp, Peder.“

„Nona, raquintas in'istorgia?“ „Na, ussa betg! Forsa pli tard.“

Ils creschids n'han mai temp e Peder ha temp en abundanza. El ha in'idea: „Jau vi rimnar temp per che jau haja adina temp avunda, cura che jau sun grond.“

Alura è el ì sin palantschin ed ha prendì nanavant ina stgatla da chartun. El ha cumenzà a tagliar ora las uras e minutas ch'el chattava en las gasettas e las ha mess en la stgatla da chartun. Aveva per exempel in tren trais uras retard, u fascheva il papa ina pregia da 50 minutas, tut vegniva taglià ora e rimnà. La stgatla è daventada svelta plaina e Peder era anc adina tuttina grond. Curt avant Nadal aveva el rimnà 240 uras ed 8 minutas. Peder ha pensà ch'el pudess regalar ses temp a la gliעד. El ha prendì sia stgatla cun il temp ed è ì en citad.

L'emprim ha el vesì ina mamma che tirava dus uffants per il bratsch. „Ussa faschai e vegni ina giada! Jau n'hai betg temp per guardar las vitrinas“, ha ditg ella. Peder è ì vi tar ella ed ha ditg: „Jau hai temp per Vus, qua en questa stgatla hai jau ina massa temp.“ „Tgutgarias, temp en ina stgatla!“, ha ella ditg squassond il chau ed ha tratg ils dus uffants cun ella. E Peder è stà là tut stut. El ha alura inscuntrà in pèr che aveva gist da prender cumià, ed el ha udi che l'um ha ditg a sia marusa: „Na sajas betg trista, mia chara, ma jau stoss ussa ir. Ti sas, jau stess gugent tar tai, ma jau n'hai betg pli temp.“ „Stgisai“, ha ditg Peder. „Qua hai jau ina stgatla plain temp. Quant temp avessas Vus gugent?“ La giuvna ha ris ed ha ditg: „Trais uras.“ Peder ha prendì in cedel cun trais uras ed al ha dà enta maun a la giuvna.

Cuntent dad avair pudì regalar temp è Peder ì vers chasa. Ses bab lavurava en biro.

„Baaab?“, ha Peder cumenzà a discurre.

„Figl“, ha ditg il bab. „Fa il bain da betg ma disturbar. Jau ta dun qua 1 franc. Va e cumpra insatge!“

„Guarda, jau hai rimnà 237 uras ed 8 minutas. Jau ta vuless regalar duas uras per ir cun mai al martgà da Nadal. Jau sun gia stà en citad ed hai regalà temp a la gliעד.“

Il bab ha guardà in mument en la stgatla, alura ha el prendì ora in cedel cun si duas uras ed ha ditg: „Ve Peder, giain a martgà!“ E giond tras citad ha il bab embratschà Peder ed ha ditg: „Figl, dad ussa davent rimnel era jau temp.“

Exercizi 1

a) Respunda a las suandantas dumondas cun ina frasa cumpletta:

1. Han ils creschids bler temp tenor Peder?

2. Ha tut la gliעד gì plaschair da l'idea da Peder?

3. È il bab da Peder ì dalunga en citad cun Peder?

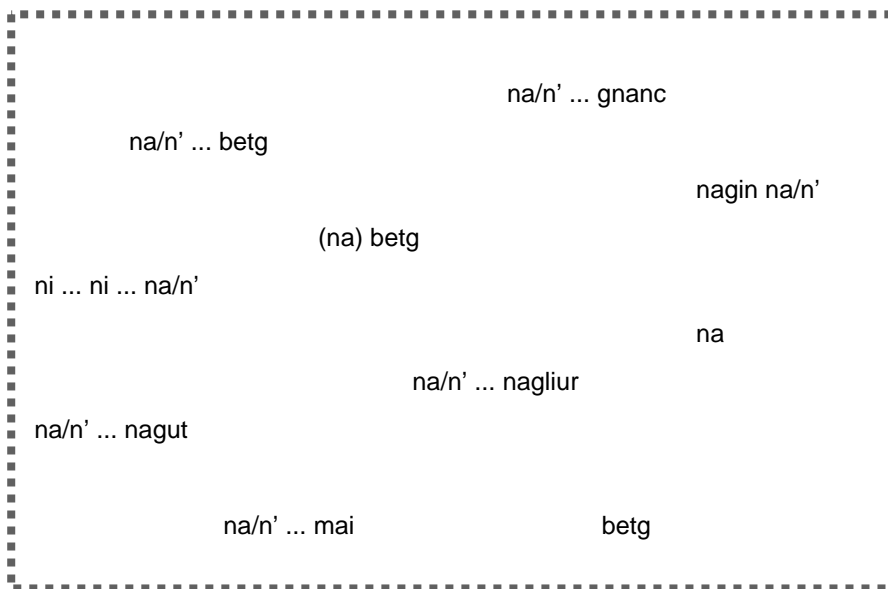
b) Marchescha tut las particlas da negaziun en Lectura 1.

Esercizi 2

Cumplettescha las frusas cun las expressiuns en la chascha.

- 1) Oz _____ hai jau _____ temp per tai.
- 2) Ils creschids _____ han _____ temp.
- 3) _____ ha temp per Peder.
- 4) Ella _____ vesa _____ senza ses eglers.
- 5) L'ura ch'el ha survegnì da Nadal _____ chatta el _____.
- 6) Il bab _____ ha _____ fatg cas dad el.
- 7) _____ bab _____ mamma _____ han temp dad ir al martgà.
- 8) _____ restai _____ en chasa!
- 9) _____ disturbar!
- 10) Vegns ti cun mai en citad? _____.

Exercizi 3

Metta questas frastas en la furma negativa.

El chanta fitg bain.	
Ella è stada en vacanzas.	
Ti pos cumprar in glatsch.	
Nus cumprain ina chasa.	
Jau als hai gidà.	
Els han pers lur piazza.	
Vus essas partids tard.	
Va a chasa!	
Laschai mai suletta!	
El al scriva questa saira.	
Ma laschai suletta!	
Serrar la porta, per plaschair!	
Telefonai questa saira!	
Ella ma dat ses cudesch.	
Ella dat ses cudesch a mai.	
El as raquinta sia istorgia.	
El raquinta a vus sia istorgia.	
Tuts èn vegnids ad uras.	
Jau ta tramet in fax.	
Jau tramet a tai in fax.	
Pertge viagiais vus gugent?	
Ella ma trametta in invit.	
Ti ans pos telefonar damaun.	
Ti pos telefonar a nus damaun.	
Adina han ellas da tugnar.	
Nus ans vesain mintga di.	
Els èn stads dapertut.	
Jau sun turnada stersas.	
Ti enconuschas tuts.	
Nus vegnin ad esser stanchels.	
Ellas èn vegnidas elegidas.	
El vegn ad avair liber damaun.	
Nus vegnin omaduas.	

Grammatica 1

Las particlas da negaziun

Tar ils adverbs tutgan era las particlas da negaziun. L'**adverb da negaziun** absolut è na.

Vegn ti questa saira a teater? Na.

Las **particlas da negaziun en connex cun furmas verbalas** a l'intern d'ina frasa èn na/n' + betg.

avant consonant: na + betg

avant vocal: n' + betg

El na vegn betg a chasa.

El n'è betg a chasa.

Ils blers **pleds da negaziun** na furman betg sulets la negaziun, mabain ensemen cun la particla na.

na + particla

ni...ni...na

Ni jau ni ti na savain quai.

na...gnanc

Jau na sun gnanc vegnida a pled.

na...nagliur

Las clavs n'èn nagliur.

na...mai

Ella na va mai a kino.

na...nagin

Vus na ma stuais trametter pli nagin invit.

na...nagut

El na vesa nagut.

Las particlas da negaziun ni...ni, gnanc, nagliur, mai, nagin e nagut pon er star al cumenzament da la frasa. La particla na è er en quest cas obligatorica:

Nagliur n'avain nus pudì far in pausa.

Mai pli na vegn jau a kino cun tai.

Nagin n'ha ditg la vardad.

L'**imperativ negativ** vegn exprimì cun la negaziun e l'imperativ. La particla da negaziun na po vegnir laschada davent.

(na) gida betg!

(na) parta betg!

(na) gidai betg!

(na) parti betg!

(n')accepta betg!

(n')acceptai betg!

(na) ta ferma!

(n')as fermai betg!

(na) ta serva betg!

(n')as servi betg!

In scumond en general po er vegnir exprimì cun la negaziun e l'infinitiv.

Betg fimar!

Remartga:

Las duas particlas na e betg na stattan mai gist ina suenter l'autra.

La particla **betg** cumpara **suletta** en tscherts contexts:

- avant l'infinitiv tar scumonds en general
Betg fimar, per plaschair!
- avant l'infinitiv en proposiziuns infinitivas negadas
Per betg stuair ir a scola, fa Andri finta dad esser malsaun.
- sch'in element accentuà vegn negà al cumenzament u a la fin d'ina frasa
Betg ti pos cumprar in glatsch, mabain tes frar!
Jau vi vin, betg sirup!

Sco **variantas stilisticas en la litteratura** èn era permessas las furmas na e nun senza *betg*:

avant consonant: na

avant vocal: nun

El na vegn a chasa.

El nun è a chasa.

La particla da negaziun *nun* po vegnir duvrada unicamain avant in vocal ed avant in *h* *betg* pronunzià e stat adina senza *betg*.

En las **furmas cumponidas** preceda la particla da negaziun *na/n'* la furma finita dal verb. La particla *betg* percenter stat directamain davant la furma finita. Tranter la furma finita e la particla da negaziun *betg* pon anc star tscherts adverbs u adverbials.

El n'ha betg salidà mai.

*El na va **probablmain** betg a chatscha quest onn.*

Ella n'è betg anc vegnida a tschaina.

En frusas cun inversiun stat la particla *betg* suenter il subject che suonda la furma finita dal verb.

*Pertge na chantais **vus** betg?*

Sch'in **pronom object nunaccentuà** preceda la furma finita, stat la particla da negaziun *na/n'* immediat avant il pronom, la particla da negaziun *betg* stat directamain suenter la furma finita dal verb.

Jau na l'hai betg dà il cudesch.

El n'al vegn betg a gidar.

*Ella na **ma** vul betg dar il cudesch.*

Sch'il pronom object nunaccentuà preceda l'infinitiv, stat la particla da negaziun *na/n'* avant e la particla *betg* suenter la furma finita.

*Ella na vul betg **ma** dar il cudesch.*

Soluziun, Exercizi 1

Nagin n'ha temp per Peder u Peder rimna temp

„Bab, vegns ti cun mai al martgà da Nadal?“ „**Nagina** peda, mes figl.“

„Mamma, das in gieu cun mai?“ „Oz **n'hai** jau **betg** temp, Peder.“

„Nona, raquintas in'istorgia?“ „**Na**, ussa **betg!** Forsa pli tard.“

Ils creschids **n'han mai** temp e Peder ha temp en abundanza. El ha in'idea: „Jau vi rimnar temp per che jau haja adina temp avunda, cura che jau sun grond.“

Alura è el ì sin palantschin ed ha prendì nanavant ina stgatla da chartun. El ha cumenzà a tagliar ora las uras e minutas ch'el chattava en las gasettas e las ha mess en la stgatla da chartun. Aveva per exempel in tren trais uras retard, u fascheva il papa ina pregia da 50 minutas, tut vegniva taglià ora e rimnà. La stgatla è daventada svelta plaina e Peder era anc adina tuttina grond. Curt avant Nadal aveva el rimnà 240 uras ed 8 minutas. Peder ha pensà ch'el pudess regalar ses temp a la gliעד. El ha prendì sia stgatla cun il temp ed è ì en citad.

L'emprim ha el vesì ina mamma che tirava dus uffants per il bratsch. „Ussa faschai e vegni ina giada! Jau **n'hai betg** temp per guardar las vitrinas“, ha ditg ella. Peder è ì vi tar ella ed ha ditg: „Jau hai temp per Vus, qua en questa stgatla hai jau ina massa temp.“ „Tgutgarias, temp en ina stgatla!“, ha ella ditg squassond il chau ed ha tratg ils dus uffants cun ella. E Peder è stà là tut stut. El ha alura inscuntrà in pèr che aveva gist da prender cumià, ed el ha udi che l'um ha ditg a sia marusa: „**Na** sajas **betg** trista, mia chara, ma jau stoss ussa ir. Ti sas, jau stess gugent tar tai, ma jau **n'hai betg** pli temp.“ „Stgisai“, ha ditg Peder. „Qua hai jau ina stgatla plain temp. Quant temp avessas Vus gugent?“ La giuvna ha ris ed ha ditg: „Trais uras.“ Peder ha prendì in cedel cun trais uras ed al ha dà enta maun a la giuvna.

Cuntent dad avair pudì regalar temp è Peder ì vers chasa. Ses bab lavurava en biro.

„Baaab?“, ha Peder cumenzà a discurre.

„Figl“, ha ditg il bab. „Fa il bain da **betg** ma disturbar. Jau ta dun qua 1 franc. Va e cumpra insatge.“

„Guarda, jau hai rimnà 237 uras ed 8 minutas. Jau ta less regalar duas uras per ir cun mai al martgà da Nadal. Jau sun gia stà en citad ed hai regalà temp a la gliעד.“

Il bab ha guardà in mument en la stgatla, alura ha el prendì ora in cedel cun si duas uras ed ha ditg: „Ve Peder, giain a martgà.“ E giond tras citad ha il bab embratschà Peder ed ha ditg: „Figl, dad ussa davent rimnel era jau temp.“

a) Respunda a las suandantas dumondas cun ina frasa cumpletta:

1. Han ils creschids blier temp tenor Peder?

Na, ils creschids n'han mai temp, tenor Peder.

2. Ha tut la gliעד gì plaschair da l'idea da Peder?

Na, betg tut la gliעד ha gì plaschair da l'idea da Peder.

3. È il bab da Peder ì dalunga en citad cun Peder?

Na, il bab da Peder n'è betg ì dalunga en citad cun Peder.

b) Marchescha tut las particlas da negaziun en Lectura 1.

Soluziun, Exercizi 2

Cumplettescha las frastas cun las expressiuns en la chascha.

- 1) Oz **n'**hai jau **betg** temp per tai.
- 2) Ils creschids **n'**han **mai** temp.
- 3) **Nagin** **n'**ha temp per Peder.
- 4) Ella **na** vesa **nagut** senza ses eglers.
- 5) L'ura ch'el ha survegnì da Nadal **na** chatta el **nagliur**.
- 6) Il bab **n'**ha **gnanc** fatg cas dad el.
- 7) **Ni** bab **ni** mamma **n'**han temp dad ir al martgà.
- 8) **(Na)** restai **betg** en chasa!
- 9) **Betg** disturbar!
- 10) Vegns ti cun mai en citad? **Na**.

		na/n' ... gnanc	
na/n' ... betg			nagin na/n'
	(na) betg		
ni ... ni ... na/n'			na
	na/n' ... nagliur		
na/n' ... nagut			
	na/n' ... mai	betg	

Soluziun, Exercizi 3

Metta questas frastas en la furma negativa.

El chanta fitg bain.	El na chanta betg fitg bain.
Ella è stada en vacanzas.	Ella n'è betg stada en vacanzas.
Ti pos cumprar in glatsch.	Ti na pos betg cumprar in glatsch.
Nus cumprain ina chasa.	Nus na cumprain betg ina chasa.
Jau als hai gidà.	Jau n'als hai betg gidà.
Els han pers lur piazza.	Els n'han betg pers lur piazza.
Vus essas partids tard.	Vus n'essas betg partids tard.
Va a chasa!	(Na) va betg a chasa!
Laschai mai suletta!	(Na) laschai mai betg suletta!
El al scriva questa saira.	El n'al scriva betg questa saira.
Ma laschai suletta!	(Na) ma laschai betg suletta!
Serrar la porta, per plaschair!	Betg serrar la porta, per plaschair!
Telefonai questa saira!	(Na) telefonai betg questa saira!
Ella ma dat ses cudesch.	Ella na ma dat betg ses cudesch.
Ella dat ses cudesch a mai.	Ella na dat betg ses cudesch a mai.
El as raquinta sia istorgia.	El n'as raquinta betg sia istorgia.
El raquinta a vus sia istorgia.	El na raquinta betg a vus sia istorgia.
Tuts èn vegnids ad uras.	Tuts n'èn betg vegnids ad uras. / Nagin n'è vegnì ad uras.
Jau ta tramet in fax.	Jau na ta tramet betg in fax.
Jau tramet a tai in fax.	Jau na tramet betg a tai in fax.
Pertge viagiais vus gugent?	Pertge na viagiais vus betg gugent?
Ella ma trametta in invit.	Ella na ma trametta betg in invit. / Ella na ma trametta nagin invit.
Ti ans pos telefonar damaun.	Ti n'ans pos betg telefonar damaun.
Ti pos telefonar a nus damaun.	Ti na pos betg telefonar a nus damaun.
Adina han ellas da tugnar.	Adina n'han ellas betg da tugnar. / Mai n'han ellas da tugnar.
Nus ans vesain mintga di.	Nus n'ans vesain betg mintga di. / Nus n'ans vesain mai .
Els èn stads dapertut.	Els n'èn betg stads dapertut. / Els n'èn stads nagliur .
Jau sun turnada stersas.	Jau na sun betg turnada stersas.
Ti enconuschas tuts.	Ti n'enconuschas betg tuts. / Ti n'enconuschas nagin .
Nus vegnin ad esser stanchels.	Nus na vegnin betg ad esser stanchels.
Ellas èn vegnidadas elegidas.	Ellas n'èn betg vegnidadas elegidas.
El vegn ad avair liber damaun.	El na vegn betg ad avair liber damaun.
Nus vegnin omaduas.	Nus na vegnin betg omaduas. / Nagina da nus duas na vegn.